

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه پیام نور

مرکز خرم آباد

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی (M.A)

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی حکم حکومتی ادله و مصادیق آن

استاد راهنما: دکتر حسن علی یاری

استاد مشاور:

دکتر سید جلال موسوی نسب

نگارنده:

بهزاد بیرانوند

تابستان: ۱۴۰۱

تقدیر و تشکر

از تمامی کسانی که در این زمینه بنده را راهنمایی کرده و در این موضوع کمک نموده اند از جمله استاد گرانقدر دکتر حسن علی یاری استاد راهنما و استاد گرانقدر سید جلال موسوی نسب استاد مشاور نهایت تقدیر و تشکر را دارم.

فهرست مطالب

فصل اول؛ کلیات.....	۱
چکیده.....	۲
مقدمه.....	۳
تعریف مساله و بیان سوالهای اصلی تحقیق.....	۴
سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....	۶
فرضیه ها (فرضیه اصلی و فرعی).....	۱۰
هدف ها.....	۱۱
کاربردهای متصور از تحقیق.....	۱۱
مراجع استفاده کننده از نتیجه پایان نامه.....	۱۱
روش انجام تحقیق.....	۱۱
قلمرو تحقیق (زمانی ، مکانی ، موضوعی).....	۱۱
جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق از منظر دانشجو.....	۱۱
ساختار تحقیق.....	۱۱

فصل دوم : مبانی مفهومی و تعاریف.....	۱۲
--------------------------------------	----

مفهوم حکم حکومتی.....	۱۳
-----------------------	----

مفهوم حکم.....	۱۳
الف)-حکم در لغت.....	۱۳
ب)-حکم در اصطلاح.....	۱۳
۲- اقسام حکم.....	۱۴
الف)-حکم اولی.....	۱۴
ب)-حکم ثانوی.....	۱۴
۳- حکم حکومتی.....	۱۵
فتوا.....	۱۷
الف)-مفهوم فتوا.....	۱۸
ب)- الفاظ خاص فتوا.....	۱۸
ج)- خصوصیات فتوا.....	۱۸
۱-مرجع صدور.....	۱۸
۲-قلمرو فتوا.....	۱۹
۳-فرق فتوا با حکم.....	۱۹
خصوصیات حکم حکومتی.....	۲۰
الف)- مرجع و قلمرو صدور.....	۲۰
ب)- اسباب و شرایط صدور.....	۲۳
ماهیت حکم حکومتی.....	۲۴
الف)- احکام حکومتی، احکامی اولیه هستند.....	۲۴
ب)- احکام حکومتی، احکامی ثانویه هستند.....	۲۸
ج)- نسبت میان احکام ثانویه و احکام حکومتی، عموم و خصوص من وجه " است.....	۳۱

د- احکام حکومتی، نه از سنخ احکام اولیه هستند و نه از سنخ احکام ثانویه (نظریه مختار)..... ۳۱

فصل سوم؛پیشینه حکم حکومتی..... ۳۵

مقدمه..... ۳۶

الف- پیشینه حکم حکومتی در قبل و بعد اسلام..... ۳۸

۱-پیش از اسلام..... ۳۸

حکم حکومتی در ادیان توحیدی و غیر توحیدی..... ۳۸

۲-پس از اسلام ۴۰

الف- احکام حکومتی در قرآن..... ۴۰

ب- احکام حکومتی در سیره پیامبر (ص) ۴۲

ج- احکام حکومتی در سیره معصومین (ع)..... ۴۶

د- احکام حکومتی در سیره فقها و خلفا..... ۴۸

۱- احکام حکومتی در سیره فقها..... ۴۸

۲- احکام حکومتی خلفا ۵۰

ه- احکام حکومتی در اندیشه و عمل امام خمینی (ره) ۵۲

ر- پیشینه احکام حکومتی در ایران..... ۵۳

۱- احکام حکومتی پیش از انقلاب اسلامی ایران..... ۵۳

۲- حکم حکومتی در قانون اساسی ایران (پس از انقلاب اسلامی ایران) ۵۷

مجرای حکم حکومتی ۵۹

فصل چهارم: ادله حکم حکومتی..... ۶۱

الف- ادله مشروعیت حکم حکومتی..... ۶۲

۱- کتاب	۶۲
۲- سنت	۶۴
دسته اول روایات.....	۶۴
دسته دوم روایات.....	۶۵
دسته سوم روایات	۶۸
۳- عقل	۷۲
فصل پنجم؛ مصادیق حکم حکومتی.....	۷۳
الف)- مصادیق حکم حکومتی.....	۷۴
۱- فقه مذاهب.....	۷۴
۱-۱) احکام اقتصادی.....	۷۴
۱-۲) جایگاه اقتصاد در فقه.....	۷۶
الف)- نظر اقتصاددانان اهل سنت.....	۷۶
ب)- نظر اقتصاد دانان اهل تشیع.....	۷۷
۲- مذهب اقتصادی اسلام.....	۷۸
۳- نظام اقتصادی اسلام.....	۷۸
۴- احکام اقتصادی پیامبر (ص).....	۷۹
۵- احکام اقتصادی حضرت علی (ع).....	۸۱
۶- احکام اقتصادی در مذاهب پنجگانه.....	۸۵
ب)- احکام سیاسی.....	۸۶
۱- پیشینه فقه سیاسی.....	۸۶
۲- ساز و کارهای فقهی (سیاسی) اهل سنت.....	۸۸

۳- سیره سیاسی و حکومتی پیامبر اعظم (ص)	۸۹
۴- سیره سیاسی امیرالمؤمنین علی (ع).....	۹۳
ج)- احکام اجتماعی	۹۵
د)- نظام حقوقی ایران	۹۹
۱- احکام اقتصادی.....	۹۹
۲- احکام سیاسی.....	۱۰۵
فقه سیاسی با محوریت فقه حکومتی.....	۱۰۵
۳- احکام اجتماعی.....	۱۰۹
حقوق اجتماعی ایران.....	۱۱۰
۱- حق بر آموزش.....	۱۱۲
۲- حق بر مسکن.....	۱۱۳
نتیجه گیری.....	۱۱۹
پیشنهادهات.....	۱۲۲
منابع.....	۱۲۳

فصل اول؛ کلیات تحقیق

چکیده

بدون تردید اسلام به عنوان آخرین و کاملترین دین الهی برای تمام ابعاد فردی و اجتماعی انسان برنامه دارد . در یک تقسیم بندی کلی احکام اسلام به دودسته ی فردی و اجتماعی تقسیم می شوند، احکام فردی شامل (برنامه های اعتقادی و دستورهای عملی و مسائل اخلاقی) تقسیم می شوند، احکام اجتماعی اسلام (شامل نظامهای متفاوتی است که از جمله این احکام نظام سیاسی اسلام است، که شامل تشکیل حکومت ، انتخابات ، ومالیات و.....) در نظام سیاسی اسلام قواعد متعدد فقهی همانند (قاعده لاضرر، نفی سبیل، مصلحت ، اهم و مهم نفی حرج، نفی سلطه، ید، امر به معروف نهی از منکر و....) در فقه سیاسی برای حکومت اسلامی کاربرد دارند ، این قواعد معمولاً جزء قواعد ثانویه هستند و با حکم حکومتی تفاوت دارند در طول دو حکم اولیه و ثانویه که از طرف شارع قرار داده شده است حکم دیگری قرار دارد که از ناحیه حاکم اسلامی اعم از معصوم و غیر معصوم صادر می شود و حکم حکومتی با احکام اولیه و ثانویه تفاوت دارد. لذا فرمانهای جزئی پیامبر (ص) و امامان معصوم علیه السلام و بنا بر ادله حکم ولی فقیه در منصب حکومت به منظور اجرای احکام کلی الهی را که صادر میگردد را حکم حکومتی بیان کردند در این نوشتار از روش توصیفی-تحلیلی بهره برده و در پنج فصل این پژوهش تدوین شده در فصل اول کلیات پژوهش را بیان کردیم و در فصل دوم به مبانی و مفاهیم حکم حکومتی پرداختیم و در فصل سوم به پیشینه حکم حکومتی اشاره کرده ایم و در فصل چهارم و پنجم ادله و مصادیق حکم حکومتی را بیان کردیم. لذا حکم حکومتی که دارای مبانی و مفاهیم و پیشینه تاریخی و ادله و مصادیقی است تفاوت عمده آن را با مباحث دیگری نظیر فتوا و احکام دیگر به خوبی مشخص کرده ایم.

شریعت مقدس اسلام آیینی کامل بوده و در آن به تمام جهات زندگی انسان اعم از امور عبادی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی توجه خاص شده است؛ لذا حاکمیت و ولایت بر جامعه نیز به عنوان یکی از ابعاد سیاسی، حائز اهمیت بوده و مورد توجه قرار گرفته است. پیامبر گرامی اسلام در کنار تبلیغ دین، به دنبال تشکیل حکومت اسلامی بوده و پس از رحلت ایشان نیز ائمه (علیهم السلام) پیوسته حق حکومت را مختص حاکم الهی دانسته اند. در عصر غیبت امام زمان (عج)، با توجه به کلام نورانی ایشان: «وَأَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رِوَاةٍ حَدِيثَنَا فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ وَأَنَا حُجَّةُ اللَّهِ» به منظور تعطیل نشدن احکام الهی، علمای اسلام باید مرجع پاسخ گویی به مسائل، مشکلات و خواسته های مردم باشند. بنابر این هنگامی که نیاز به وجود حاکم در جامعه مسلم دانسته شد و شارع مقدس نیز اجازه صدور احکامی مطابق با مصالح جامعه صادر نمود، این سؤال پیش می آید که آیا چنین احکام صادر شده از جانب حاکم، به عنوان احکام اولی مبنای عمل قرار گیرند یا از جمله احکام ثانویه خواهند بود و یا اصولاً ماهیتی متفاوت از دو حکم پیش گفته خواهند داشت؟

از نظر اندیشمندان فقیه شیعه، احکام شرعی در یک نگاه کلی به احکام اولیه و ثانویه تقسیم می شوند؛ کما اینکه از جهات دیگر نیز تقسیم بندی های گوناگونی برای حکم شرعی بیان شده است. این نحو از تقسیم بندی میان احکام که کاربردهای فراوانی نیز به دنبال دارد، عمری به بلندای فقه شیعه دارد؛ لیکن در کنار احکام اولیه و ثانویه، ما با نوع دیگری از احکام به نام احکام حکومتی مواجه هستیم که در اندیشه فقهی و سیاسی شیعه یکی از مهم ترین مسائلی است که فهم و توجه بدان می تواند در تعمیق استنباط فقیه و حل بعضی از غوامض بسیار موثر و کارساز باشد.

۱) تعریف مساله و بیان سوالهای اصلی تحقیق:

بدون تردید اسلام به عنوان آخرین و کامل ترین دین الهی به حق داعیه هدایت همه انسانها و اداره جهان را دارد و برای تمام ابعاد فردی و اجتماعی انسان برنامه دارد. این برنامه ها را می توان از ابعاد و انظار مختلف تقسیم بندی کرد. در یک تقسیم بندی برنامه ها و احکام اسلام به دو دسته فردی و اجتماعی تقسیم می شوند. برنامه ها و احکامی که از سوی اسلام برای جنبه فردی انسان ارائه شده است به سه دسته (برنامه های اعتقادی، دستورهای عملی، و مسائل اخلاقی) تقسیم میشوند. اما در جنبه های اجتماعی برنامه ها و احکام اسلام در نظام های متفاوتی دسته بندی میشوند که از جمله این احکام نظام سیاسی اسلام است که شامل تشکیل حکومت، انتخابات، خراج و مالیات و.....) میشود. در نظام سیاسی اسلام قواعد متعدد فقهی همانند قاعده لاضرر، نفی سبیل، مصلحت، اهم ومهم، نفی حرج، نفی سلطه، ید، امر به معروف ونهی از منکر، در فقه سیاسی برای حکومت اسلامی کاربرد دارند. این قواعد معمولا جزء قواعد ثانویه هستند با حکم حکومتی تفاوت دارند در طول دو حکم اولیه و ثانویه که از طرف شارع قرارداد شده است حکم دیگری قرار دارد که از ناحیه حاکم اسلامی اعم از معصوم و غیرمعصوم صادر میشود و اصطلاحا حکم حکومتی نام دارد واز آنجا که حکم حکومتی همواره دستور به اجرای یک حکم اولی یا ثانوی است بعضی از فقها آن را حکم اجرایی نامیده اند. حکم حکومتی با احکام اولیه و ثانویه سه تفاوت عمده دارد. اول اینکه حکم حکومتی همیشه نسبت به حکم اولی یا ثانوی مافوق خود جزیی تر است. دوم اینکه مدت زمان اعتبار حکم متفاوت است احکام اولیه که به موضوعات در حالت طبیعی تعلق گرفته اند دائمی اند و احکام ثانویه تا مدت زمانی که عناوین ثانوی مانند اضطراب وجود دارند معتبر هستند ما حکم حکومتی دایر مدار مصلحت و عناوینی است که حاکم اسلامی با در نظر گرفتن آنها اقدام به صدور حکم مزبور کرده است. سوم اینکه: در حکم اولیه و ثانویه بحث از احکام کلی است ولی در حکم حکومتی بحث در تشخیص مصداق احکام شرعی است. بنابراین در تعریف حکم حکومتی آمده است که "فرمانهای جزیی پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علیه السلام به اعتبار منصب حکومت داری را حکم حکومتی گویند به عبارت دیگر احکام حکومتی آن دسته از احکام جزیی و اجرایی است که از جانب پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم علیهم السلام و (بنا بر ادله) ولی فقیه در منصب حکومت به منظور اجرای احکام کلی الهی صادر میگردد(ر.ک: فرهنگ نامه اصول فقه ص ۱۰۸) همان گونه که از تعریف حکم حکومتی

بدست می آید؛ حکم حکومتی تکلیفی و الزام آور است اگر چه به لحاظ ماهیت فی نفسه از طرف شارع وضع نشده است. احکام دیگر مانند احکام اولیه و احکام ثانویه احکامی هستند که دلیل آنها در قرآن و روایات آمده است یا این که عقل حکم قطعی در مورد آنها دارد یا اجماع و اتفاق علما در آن مسئله وجود دارد ولی در حکم حکومتی نه دلیل آن در قرآن آمده نه در روایات و نه اجماع علما در آن مسئله هست و نه حکم قطعی عقلی در آن مسئله وجود دارد. فرق حکم و فتوا در آن است که فتوا از مقوله اخبار است (اخبار از حکم الهی)، ولی حکم از مقوله انشاء، یعنی حکم از آن جهت که حکم است، یک واقعیت عینی است. به بیان روشن تر، فتوا بیان حکم شرعی کلی است و کاری با تطبیق آن بر مصداق ندارد، ولی در حکم علاوه بر حیث فتوایی، تطبیق بر مصداق هم گنجانده شده که حیث دستوری و اجرایی قضیه است؛ در فتوا به لحاظ کلی بودن، مصالح و شرایط خاص مکلفین مد نظر قرار نمی گیرد، ولی در حکم به لحاظ این که مصداقی، موردی و جزئی است شرایط و مصالح مکلفین و اشخاص حقیقی یا حقوقی در نظر گرفته و رعایت می شود، اعم از این که حکم قضایی باشد یا حکم سیاسی و اجتماعی. و نیز گستره فتوا معمولاً محدود و نسبی است، ولی گستره حکم، مطلق است؛ یعنی فتوا فقط در حوزه خود مرجع فتوا دهنده و مقلدان او لازم الاجرا است و تنها بر آنها حجت شرعی و تکلیف آور تا زمانی که اشتباهش معلوم نشود، حجت شرعی و واجب الاتباع است. (سید محمد کاظم طباطبائی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۴۸). اما حکم حکومتی وضع قوانینی است که به خاطر شان ولایت و امارت بر مومنین است برای حفظ مصالح جامعه اسلامی که لازم و ضروری است. اگر چه ماهیت ممکن است حکم اصلی آن در شارع موجود نباشد و یا ممکن است به زمان خاص یا مکان و موقعیت خاصی تعلق گرفته باشد. بنابراین با توجه به ماهیت این احکام عده ای از فقها، عمل به حکم حاکم اسلامی را بر همه لازم الاجرا نمیدانند (نراقی کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۴۱۸) و این در حالی است که پیشینه صدور احکام حکومتی به جامعه نبوی و حتی پیش از تشکیل حکومت از سوی پیامبر اسلام باز می گردد و هم وجود آنها برای دوام و بقای جامعه اسلامی لازم و ضروری است اکنون پرسش ما این است که حکم حکومتی وادله و مصادیق آن چیست؟

پرسش اصلی این تحقیق آن است که : حکم حکومتی چیست و ادله و مصادیق آن کدام است؟

پرسش های فرعی تحقیق: مفهوم حکم حکومتی چیست؟

مبانی وادله فقهی حکم حکومتی چیست ؟

چه دلایلی بر ثبوت و وجوب حکم حکومتی وجود دارد؟ مرزهای حکم حکومتی کدام است؟

مصادیق حکم حکومتی کدام است؟

۲) سابقه و ضرورت انجام تحقیق : سابقه احکام حکومتی در اسلام مربوط به قبل از تشکیل حکومت اسلامی توسط نبی مکرم (ص) اسلام است. پیامبر اکرم (ص) در سیزده سال نخست بعثت، با اینکه هنوز حکومت اسلامی بر پا نشده بود، احکام حکومتی صادر فرمود. مبنای این احکام، مصالح نظام امور مسلمانان و گزینش بهترین راه برای حفظ آنان و تبلیغ هر چه بهتر اسلام بنا بر تشخیص پیامبر گرامی اسلام (ص) بود؛ موارد متعددی از این احکام وجود دارد مانند فرمان هجرت به حبشه برای مسلمانانی که توسط قریش شکنجه می شدند و دستور رسول خدا (ص) به مصعب بن عمیر، درباره ی عزیمت به مدینه و تعلیم قرآن و احکام به تازه مسلمانان. (تشکری صالح، ۱۳۸۸ ش) پس از تشکیل حکومت توسط آن حضرت این رویه ادامه پیدا کرده و تبدیل به یکی از شئون حاکم اسلامی شده است چنان که از شماران می توان به حکم به قطع درختان بنی نضیر حکم به تقسیم غنایم بنی نضیر و یا آزادی مشرکان پس از فتح مکه (طبری، ۱۳۹۸، ج ۳، ص ۶۱) و... اشاره کرد. در زمان حضرت امیر نیز این رویه ادامه یافته است. چنان که آن حضرت بر اسب اصیل، سالی دو دینار، و بر غیراصیل سالی یک دینار به عنوان زکات مقرر کردند و یا در صحیحیحه علی بن مهزیار آمده که امام جواد (ع) در اواخر عمر خود بر طلا و نقره خمس مقرر کردند. چنین دخالت هایی، در شعاع حفظ مصالح عمومی مردم و در محدوده اختیارات رئیس دولت اسلامی است که در عصر غیبت معصوم (ع) نیز فقیه جامع الشرایط در جهت ایفای نقش مدیریت جامعه اسلامی و تامین مصالح آن، از چنین اختیاراتی برخوردار است. از مهم ترین احکام حکم حکومتی در عصر حاضر می توان به مجرای تحریم تنباکو توسط میرزای شیرازی اشاره کرد. نظریه حضرت امام (ره) درباره حوزه اختیارات ولی فقیه که مورد قبول اکثریت فقهای شیعه می باشد این است که فقیه همه اختیارات لازم حکومتی امام معصوم (ع) را دارد و هر نوع ولایتی که در حوزه رهبری جامعه برای امام ثابت شده، برای فقیه نیز ثابت است؛ به جز آنچه که به دلیل خاص از مختصات امام معصوم (ع) شمرده شده است (از قبیل پاره ای | از اختیاراتی که پیامبر (ص) در حوزه مسائل خصوصی افراد داشته اند بنابراین بنا بر ضرورت جامعه اسلامی تأسیس و اجرای احکام حکومتی ضرورتی اجتناب ناپذیر است که باید توسط فقیه جامع الشرایط جاری شود و موارد مختلفی از آن را می توان در زمامداری امام خمینی و آیت الله خامنه ای

مشاهده کرد. از مصادیق صدور حکم حکومتی حضرت امام می توان به این موارد اشاره کرد: «آنچه در حفظ نظام جمهوری اسلامی دخالت دارد که فعل و ترک آن موجب اختلال در نظام شود و آنچه ضرورت دارد که فعل و ترک آن مستلزم فساد است و آنچه عمل یا ترک آن مستلزم حرج است پس از تشخیص موضوع به وسیله اکثریت وکلای مجلس شورای اسلامی با تصریح به موقت بودن، مادام که موضوع محقق است و پس از رفع موضوع، خودبه خود لغو می شود مجازند در تصویب و اجرای آن» (خمینی، ۱۳۸۸، ج ۱۵، ص ۱۸۸). «بر فرض هم اگر نتوانیم حرمت بلیت های بخت آزمایی را ثابت کنیم می توانیم به عنوان حاکم شرع به خاطر مصالح اقتصادی مسلمین آن را تحریم نماییم» (بی آزارشیرازی، ۱۳۹۶، ج ۱، ص ۲۱۷). از احکام حکومتی حضرت آیت الله خامنه ای نیز می توان به موارد زیر اشاره کرد: حکم ایشان به خارج شدن طرح اصلاح قانون مطبوعات از دستور کار مجلس ششم. - دستور رهبری به تشکیل دادگاه های ویژه برخورد با مفسدین اقتصادی در خصوص سابقه پژوهش در خصوص احکام حکومتی می توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱. کتاب احکام حکومتی، چرایی، چیستی و چگونگی نوشته اسماعیل پور، تهران، کتاب فردا، ۱۳۹۴ این کتاب شرحی بر مسأله احکام حکومتی از منظر اندیشه های استاد سید منیرالدین حسینی شیرازی که در قالب سه فصل تنظیم شده است. فصل اول به بررسی «چرایی احکام حکومتی» اختصاص دارد و ضرورت دستیابی به این احکام را مورد دقت قرار می دهد. چرایی احکام حکومتی از ابعاد مختلفی قابل بحث و بررسی است که در این فصل به سه بعد فقهی، کلامی و سیاسی آن اشاره شده است. فصل دوم به بررسی «چیستی احکام حکومتی» می پردازد و معنا و ماهیت این احکام را مورد دقت قرار می دهد. مطالب این فصل مشتمل بر دو بخش مبانی و تعاریف است. در بخش مبانی سخن از زیربناهای فکری این مطلب است؛ چون هر نظریه ای در باب تعریف احکام حکومتی مبتنی بر اصول و پیش فرض هایی است که بدون آگاهی از آن ها نمی توان به درک عمیقی از نظریه دست یافت. در فصل سوم درباره «چگونگی دستیابی به احکام حکومتی» است. بحث شده است. ۲. کتاب امام خمینی و حکومت اسلامی احکام حکومتی و مصلحت، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰ این کتاب مشتمل است بر دوازده مقاله با موضوع "احکام حکومتی و مصلحت" پیرامون اندیشه سیاسی و آزادی امام خمینی (ره) درباره حکومت اسلامی که با این عناوین به چاپ رسیده است: "مصلحت به مثابه روش/ اصغر افتخاری"، "العمل الحکومی و دوره فی تحقیق مسئولیت الدولة الاسلامیه محمدعلی تسخیری"، "مصلحت به عنوان پارادایم حکومت اسلامی سید محمدناصر تقوی"، "ضوابط احکام حکومتی سید علی

حسینی"، "ولایت فقیه و فرآیند مصلحت اجتماعی/ سید عباس حسینی قائم مقامی"، "جایگاه مصلحت در حکومت ولایی عبدالحسین خسروپناه"، "ماهیت و آثار فقهی سرپیچی از احکام حکومتی/ سیف الله صرامی"، "نقش مصلحت نظام در فقه اسلامی حسین علی احمدی"، "مصلحت نظام در اندیشه امام خمینی (ره) / فاکر میبدی"، "جایگاه مصلحت در شریعت و تبیین اندیشه امام (ره) / جواد فخار طوسی"، "نقش مشورت و مشارکت در فرآیند تصمیم سازی با نگاهی تاریخی و تطبیقی احمد مبلغی"، "طرح مصلحت در اندیشه امام خمینی (ره) و تحلیلی بر آن / محمد منصور نژاد." گفتنی است در پایان کتاب فهرست موضوعی محتوای مقالات فراهم آمده است . ۳. پایان نامه الزامات مصلحت در احکام حکومتی با تکیه بر اندیشه امام خمینی رحمت الله علیه واصل ۱۱۲ قانون اساسی نوشته طیبه بنی اسدی، دانشگاه یاسوج، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۹۸. در این پایان نامه آمده است: با توجه به سیر رو به رشد منابع و امکانات مادی و تحولات گسترده سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... در دنیای کنونی ضروری است که نظام حکومتی مستقر در هر جامعه با در نظر گرفتن ویژگیها، تمایزات و تمایلات مردم متناسب با مقتضیات زمانی و مکانی ساختار خود را طرح ریزی کند و پاسخگوی نیازهای مردم به صورت کارآمد و پویا باشد. نظام حکومتی که بر مبنای ایدئولوژی و اهداف افراد جامعه خود تشکیل شده است. برای حفظ پویایی متناسب با اوضاع و احوال جامعه و نوع نظام حاکم، ابزارهای قانونی و شرعی در اختیار مجریان حکومت قرار میدهد تا آنها را همراه و هماهنگ با تحولات جوامع سازد. در نظام حکومتی ایران که دارای دو رکن اصلی جمهوری و اسلامی است و بر پایه نظام مبتنی بر ولایت فقیه بنا شده کوشش فراوانی برای وضع احکام و قوانینی که هر دو رکن جمهوری و اسلامی را تامین کند صورت گرفته و نتیجه آن تدوین قوانین مدون (اساسی، مدنی، مجازات، تجارت و...) است. یکی از ابزارهایی که برای تامین مصالح عمومی و اسلامی ضمن احکام حکومتی و موقع تزام احکام در اختیار حکومت اسلامی قرار دارد مصلحت و مصلحت اندیشی است و بر مبنای آن شئون حکومتی، سیاسی، امنیتی، اجتماعی، اقتصادی و... در جامعه طرح ریزی می شود و هر گونه مصلحت اندیشی نابجا و غلط تمام ارکان نظام را تحت تاثیر قرار میدهد. با توجه به نقش محوری و کلیدی مصلحت در تصمیمات حکومتی لازم دانستیم اصول و قیود و ضوابط اعمال مصلحت را تحت عنوان الزامات مصلحت شناسایی و مورد بررسی قرار داده و نقش و اهمیت این الزامات را در کیفیت و اعتبار مصلحت مورد کنکاش قرار دهیم. برای این منظور ابتدا به بحث مفهوم شناسی پرداخته و سپس با توجه به نگاه و تعریفی که امام خمینی (ره) از سیاست، حکومت، اسلام و مردم داشتند و بر

مبنای آن تئوری جمهوری اسلامی را بیان کردند، ابعاد مختلف مصلحت و ضابطه های آن، احکام حکومتی و حدود آن، مصلحت در اندیشه ی سیاسی حضرت امام خمینی (ره) و مرجع قانونی تشخیص مصلحت را مورد بررسی قرار می دهیم. ۴. پایان نامه بررسی مبانی و ادله احکام حکومتی مقام رهبری، فریده هوشمند، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، دانشکده الهیات، ۱۳۹۴. ۵. چکیده این پایان نامه بیان می دارد: احکام حکومتی فرمانها و دستورالعملهای جزئی، وضع قوانین و مقررات کلیو دستور اجرای احکام و قوانین شرعی که رهبری مشروع جامعه، با توجه به حق رهبری - که از جانب خداوند متعال یا معصومان علیهم السلام به وی تفویض گردیده است. و با لحاظ مصلحت جامعه صادر می کند، می باشد. با این فرض که بر مبنای اندیشه ی اسلامی بنا بر ادله ی عقلی و نقلی، حاکم متولی اداره ی امور جامعه است، اعطای اختیارات لازم به حاکم از جمله صدور حکم حکومتی امری لازم است. برای جلوگیری از هرج و مرج احکام حکومتی بر سایر فتاوی مجتهدین مقدم می باشد. در طول تاریخ فقهایی همچون مرحوم میرزای شیرازی، آیت الله سید عبد الحسین لاری و آخوند خراسانی حکم حکومتی صادر کرده اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و استقرار نظام اسلامی مبتنی بر آموزه های دینی امام خمینی (ره) و پس از ایشان رهبر معظم انقلاب اسلامی با توجه به ضرورت های حکومتی و اداره ی جامعه حکم حکومتی صادر نموده اند که طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از وظایف و اختیارات رهبری می باشد. اجرای عدالت و مصلحت مهمترین مبانی صدور حکم حکومتی می باشد. ارادی بودن، هماهنگی با روابط عینی و ابزار جریان سازی از مهمترین ویژگی های حکم حکومتی میباشد. از دیگر آثار این عرصه می توان به موارد زیر اشاره کرد: ۶. پایان نامه : قلمرو احکام اولیه ، ثانویه و احکام حکومتی، عنایت الله محمدی، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع و آموزش عالی مشهد مقدس، ۱۳۹۵. ۷. احکام حکومتی و نسبت آن با احکام اولیه و ثانویه، حمید فاضل نیا، دانشگاه ارومیه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۴ و همچنین مقالات زیر: ۸. احکام حکومتی از دیدگاه امام خمینی (ره)، حسین نمازی فر، مقالات و بررسی ها، ش ۶۸، ۱۳۷۹. ۹. احکام حکومتی و مصلحت در فقه شیعه، محسن قدیر، عادل ساریخانی، شیعه شناسی، پاییز ۱۳۹۰، دوره ۹، شماره ۳۵. ۱۰. ملاک احکام حکومتی در فقه سیاسی شیعه، غلامرضا بهروزی لک و همت بدرآبادی، نشریه علوم سیاسی، ش ۶۸، زمستان ۱۳۹۳. ۱۱. نسبت سیاست های کلی نظام با احکام حکومتی در حقوق اساسی، ایران، محسن اسماعیلی و هادی طحان نظیف، ۱۲. مجموعه آثار «کنگره بررسی مبانی فقهی حضرت امام خمینی «نقش زمان و مکان در اجتهاد»، ۱۳۷۴.

(۳) فرضیه ها :

فرضیه اصلی : حکم حکومتی دستوری است از سوی حاکم برای عمل کردن به یک حکم شرعی تکلیفی که جزو ضروریات حکومت اسلامی بوده و با ادله و مصادیق فراوانی از صدر اسلام تا کنون در جامعه اسلامی مطاع بوده است.

فرضیه های فرعی :

۱. حکم حکومتی دستوری است از سوی حاکم برای عمل کردن به یک حکم شرعی تکلیفی که بنابه شئون نبوی و شرایط حاکم اسلامی واجب و مؤکد بوده و شامل همه عرصه های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و دینی جامعه اسلامی می شود.

۲. حکم حکومتی مستند به آیات قرآن و روایات صحیح است.

۳. رابطه بین عقل و شرع دلیل ثبوت و وجوب حکم حکومتی است.

۴. جامعه مسلمین مرزهای حکم حکومتی است.

۵. مصادیق مختلفی از حکم حکومتی از زمان پیامبر تا زمان حال وجود دارد.

(۳) - هدفها :

۱. تبیین وجوب و تأکید و تکلیفی بودن حکم حکومتی

۲. بیان استنادات و ادله فقهی و روایی حکم حکومتی

۳. تعیین مصادیق حکم حکومتی

۴. تعیین مرزهای حکم حکومتی

۵. کاربردهای متصور از تحقیق: این تحقیق در موارد زیر کاربرد دارد:

۱. تدوین لوایح قانونی احکامی که مشمول حکم حکومت هستند ۲. تحقیقات نظری در خصوص شوون حاکم اسلامی ۳. تدوین قوانین مدنی

(۵) - مراجع استفاده کننده از نتیجه پایان نامه :

۱. پژوهشگاهها و مراکز علمی ۲. مجموعه های تصمیم سازی ۳. پژوهشگران علوم سیاسی و

(۶) - روش انجام تحقیق:

(۶،۱) - روش و ابزار گرد آوری اطلاعات : روش انجام این تحقیق توصیفی - تحلیلی است که به روش کتابخانه ای انجام شده و ابزار گردآوری اطلاعات فیش برداری از منابع و مستندات است.

(۶-۲) - روش تجزیه و تحلیل داده ها با توجه به روش تحقیق از طریق توصیف و تحلیل می باشد.

(۷) - قلمرو تحقیق (زمانی ، مکانی ، موضوعی):

قلمرو زمانی تحقیق از زمان ظهور اسلام تا به حال

قلمرو مکانی تحقیق جهان اسلام

قلمرو موضوع تحقیق احکام حکومتی

(۸) - جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق از منظر دانشجو : مهم ترین جنبه نوآوری این پژوهش گرد آوردن وجوب، ادله و مصادیق حکم حکومتی در یک مجموعه واحد است که می تواند به عنوان ابزار پژوهشی بسیار مفیدی برای تمامی پژوهشگران مورد استفاده قرار گیرد

(۹) ساختار تحقیق: این تحقیقات شامل فصول زیر است: فصل نخست : کلیات تحقیق فصل دوم: مبانی مفهومی و تعاریف فصل سوم: پیشینه حکم حکومتی فصل چهارم: ادله حکم حکومتی و فصل پنجم مصادیق حکم حکومتی و نتیجه گیری خواهد بود.

فصل دوم: مبانی مفهومی و تعاریف